

KRONIKA
ČASOPIS ZA SLOVENSKO KRAJEVNO ZGODOVINO

28. letnik Ljubljana 1980 2. zvezek

Ernst Bruckmüller: Uspehi in problemi avstrijske regionalne zgodovine — Stran 77

Successes and Problems of the Austrian Regional and Local History

Tone Knez: Novo mesto kot arheološko najdišče (raziskovanja — dognanja — problemi) — Stran 82

Novo mesto as the Archeological Find-Spot (Explorations — Results — Problems)

Vasko Simoniti: Sistem obveščanja pred turško nevarnostjo v 16. stoletju — Stran 93

The System of Informing about the Turkish Irruptions in the 16th Century

Branko Reisp: Mladostna potovanja J. V. Valvasorja — Stran 99

Travelling of J. V. Valvasor in His Youth

Damjan Prelovšek: Šolanje kiparja Francesca Robba — Stran 107

Education of the Sculptor Francesco Robba

Jože Ciperle: Ljubljanska gimnazija (1773—1808), 1. del — Stran 111

The Grammar School of Ljubljana (1773—1808), 1st Part

Hanka Štular: Kranjski zavod za umetniško tkanje v Ljubljani (KZUT) 1898—1909 — Stran 122

The Carniolian Institution for Artistic Weaving 1898—1909

Slavica Pavlič: Ivan Simonič (1905—1979) — Stran 136

Iz starih fotografskih albumov — Stran 138
Photos from Old Albums

Nove publikacije — Stran 140

New Publications

Na ovitku: Franz Kurz von Goldenstein, Zage na izvrih Ljubljanice pri Vrhniku, tuš, okoli 1840, Narodni muzej v Ljubljani (foto Srečo Habič)

Ureja uredniški odbor. Glavni in odgovorni urednik dr. Peter Vodopivec. Tehnični urednik Vasko Simoniti.

Izdaja in zalaga Zgodovinsko društvo za Slovenijo, sekcija za krajevno zgodovino. — Tiska tiskarna Tone Tomšič v Ljubljani. Uredništvo in uprava v Ljubljani, PZE za zgodovino, Aškerčeva 12. Tekoči račun 50101-678-49040 (Zgodovinsko društvo za Slovenijo, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana — za »Kroniko«). Letna naročnina 160 din za posamezne naročnike, 240 din za ustanove, posamezna številka 80 din.

USPEHI IN PROBLEMI AVSTRIJSKE REGIONALNE IN LOKALNE ZGODOVINE

ERNST BRUCKMÜLLER

Če bi hoteli vsaj približno obdelati avstrijsko regionalno in lokalno zgodovino zadnjih desetletij, bi verjetno napolnili precej debelo knjigo. To, ne ravno zelo bistroumno opozorilo na postopno napredujočo provincializacijo avstrijske znanosti in posebej zgodovinske znanosti, mora zadoščati, da nakažemo mesto, ki ga zavzema regionalna in lokalna zgodovina. Zato je tem bolj umestno vprašanje, katere uspehe je dosegla ta vrsta zgodovinopisja.

Ta »uspeh« je odvisen od zastavljenega cilja; zgodovina pa je imela in ima zelo različne namene in cilje. Izkazalo se bo, da je eden izmed njih posebno trdoživ, namreč utrditev, poglobitev in potrditev skupnostne zavesti neke lokalne, regionalne ali večje socialne skupine. To ne pomeni nujno, da je ta oblika zgodovinopisja samo podpirala oblastnike — pomislimo le na opozicijsko vlogo stanovskega zgodovinopisja 16. in 17. stoletja. Razume pa se, da je regionalni in lokalni patriotizem zelo učinkovito gibalo za določeno zvrst zgodovinopisja.

Ne da bi mogli tukaj vsaj omeniti vse možne odtenke, naj navedemo takoj še neki popolnoma drugačen, a nič manj učinkovit nagib za regionalne in lokalne raziskave, namreč željo, da bi na podlagi podrobnih raziskav manjšega prostora dobili vpogled v splošni sestavni (strukturni) razvoj. Pri tem je izhodišče bolj splošne zgodovinske narave, lokalni pristop je le metoda. Ta metoda izhaja v avstrijskem prostoru iz dveh zgodovinopisnih načel. Prvo je srednjeevropska primerjalna deželna zgodovina (Vergleichende Landesgeschichte oziroma zgodovinsko deželoznanstvo (Historische Landeskunde). Njihov izvor je v glavnem znan, čeprav ne v podrobnostih jasen. Zgodovinskega deželoznanstva v nekdanjih habsburških deželah si brez stanovskega zgodovinopisja iz časov reformacije, razsvetljenstva in romantike ne moremo misliti. Dobilo je poleg tega dodatne pobude od geografskih raziskovalnih metod, ki jih je pravzaprav omogočila šele naprava velikih katastrskih del. In, da navedemo le še en, tretji moment: zgodovinsko deželoznanstvo je do-

bilo pomembne nove spodbude v zvezi z opzijskimi strujami v sami historiografiji, povezanimi z imeni Lamprecht, Grünberg pa tudi Dopsch. Ni slučaj, da veljajo ravno tisti raziskovalci, ki so se razvili v neposredni konfrontaciji z Dopschem in njegovimi rezultati kot veliki predstavniki avstrijskega zgodovinskega deželoznanstva: Ernst Klebel, Karl Lechner, Otto Stowasser, Otto Brunner (da omenimo le nekatere). Poleg te še danes učnikovite tradicije poskušajo v zadnjem času prevzeti prijem, ki se je razvil v Franciji, ko so tam prišli do spoznanja, da je moč zahtevati skupine okrog Annalov po strukturni analizi ustreči le z intenzivnimi regionalno-zgodovinskimi raziskavami. Dubyjeve raziskave o Mâconnaisu ali pa Le Roy Ladurijeve o Langue d'Ocu štejejo med najvidnejše rezultate teh prizadevanj. Od zgoraj omenjenih tradicionalnih srednjeevropskih prizadevanj se ti pisci razlikujejo predvsem po tem, da se skušajo dokopati do kar največ virov, ki navajajo količine, če le mogoče v obliki primerjalnih kronoloških vrst. Pri tem stopa zgodovina območja ali kraja samega še bolj v ozadje kot pri srednjeevropskem izročilu: strukturnotipološko opazovanje skoraj nadkriljuje identifikacijo s samim predmetom raziskave (ali pa vodi kvečjemu sekundarno, skozi vinske kleti raziskovanega območja, k tej identifikaciji). Toliko torej k zastavljenim ciljem. Odveč je poudariti, da jih dejansko ni moč tako jasno ločiti. Knjige, kot zgodovina Predarlske (Vorarlberg) Benedikta Bilgerija,¹ ki s prav komičnim zanosom zasledujejo absolutno moralno prednost obravnavanega območja in njegovega prebivalstva nazaj najmanj do pozne antike, so danes postale redkost. Kot primer za način zgodovinskega opazovanja (in njegovega uspeha), ki se drugod že zdavnaj ne šteje več za znanstvenega, pa mora to delo, ki je zasnovano v več zvezkih, ostati še dolgo zanimivo za zgodovino znanosti. Sicer pa se tako preprosta identifikacija, ideološko povečanje kot zgodovinski cilj ter utemeljitev skupne zavesti pojavljajo praviloma le še v kakšnih mestnih in drugih krajevnih zgodovinah.

Najbolje je po mojem mnenju prikazan cilj — medtem že »klasične« deželne zgodovine — v sedem knjig obsegajočem delu o eni nižjeavstrijski deželni četrti, torej dokaj velikem območju. Verjetno se je to delo, »Das Waldviertel«, ki ga je izdal Eduard Stepan, tudi najbolj približalo meddisciplinarnim izhodiščem. Prispevka Otta Brunnerja v zadnjem delu (1937) o zgodovinskem položaju Waldviertla in Karla Lechnerja o naselitveni zgodovini in zgodovini gospodstva bo gotovo še treba dolgo navajati kot dva izmed najboljših

primerov za zmogljivost tega izhodišča.² Brunner je (zopet po mojem osebnem občutku) napisal enega najboljših lokalnozgodovinskih prispevkov. V delu »Krems und Stein« (1948) je prispeval osrednji sestavek »Die geschichtliche Stellung der Städte Krems und Stein« (Zgodovinski položaj mest Krems in Stein), v katerem si avtor ves čas prizadeva za splošno tipološko analizo, ne da bi pri tem izgubil povezavo z viri in občutek za zgodovinsko stvarnost tega dvojnega mesta na eni strani in ne da bi se na drugi strani izgubljal v malenkostih lokalnih nepomembnosti.³ (Sicer pa pomeni odhod Otta Brunnerja — ki namreč ni bil večji »Naci«, kot so bili drugi gospodje, ki so še kasneje zavzemali odlične položaje — v Hamburg prav nič nepomembno stopnjo v že zgoraj omenjeni provincializaciji avstrijske zgodovinske znanosti.)

Kakor se je tu pokazala zveza med visoko znanstveno stopnjo in povezava z domačijo (Brunner je doma iz Kremsa) kot izredno rodovitna, pa so na drugi strani močne pozitivistične zahteve, ki so jih posebno po Inštitutu za avstrijsko zgodovinsko raziskavo (Institut für österreichische Geschichtsforschung) postavljali generacijam arhivarjev (posebno deželnim, mestnim in samostanskim), dostikrat vedle do čudno suhljatega tipa lokalnega ali regionalnega zgodovinopisja, čeprav gre včasih za zajetna dela. Kakor se ti zgodovinarji zavedajo, da je Bilgerijev način nesprijemljiv, pa si na drugi strani sami ne upajo vnesti v svoje raziskave kakršnihkoli strukturalnih pogledov, saj menijo, da bi to ne bilo v soglasju s strogimi zahtevami njihove šole. Primer take oblike lokalnega zgodovinopisja je morda delo Aloisa Zaunerja »Vöklabruck und der Attergau«⁴ — zelo natančen prikaz, za katerega je bilo treba veliko dela in časa, ki pa je videti težko uporabljiv za odgovor na nadrejena strukturalna vprašanja.

Tretjega od zgoraj omenjenih izhodišč so zastopali — skoraj bi rekli: kajpada — tujci. Amerikanec Lutz K. Beker je raziskoval v Zgornjem Waldviertlu zgodovinske družinske konstelacije,⁵ Luksemburčan J. P. Lehnert je prišel iz Pariza z nalogo, opraviti historično demografske študije v Hardeggu oziroma Stockerau⁶ (obe mesti ležita v Nižji Avstriji). Prvi predstavlja anglosaško, drugi francosko varianto nujno lokalno zainteresiranega strukturnega izhodišča. V Avstriji sta pri tem seveda naletela na že zbujeno zanimanje avstrijske socialnozgodovinske znanosti. Odtlej so take regionalne študije s širšimi, nadregionalnimi zanimanji postale pogoste zlasti v krogu dunajskega univerzitetnega profesorja Michaela Mitterauerja.⁷

Pri tem ne stoji nikoli pokrajina kot taka v središču pozornosti, temveč vsebinska vprašanja (npr. vprašanje nezakonskih rojstev, posledice gospodarskih sprememb za družinsko sestavo, demografska vprašanja itd.)

S tem smo se približali še različnim drugim vprašanjem, na primer o razmerju med zgodovinsko znanostjo na univerzi in lokalno oziroma regionalno zgodovino, kakor tudi vprašanju medsebojnega vpliva različnih tukaj navedenih nagibov ali znanstvenih (oziroma predznanstvenih) gledišč.

Prvi sklop vprašanj bi seveda potreboval obširnejšega prikaza, ki bi moral segati nazaj v 19. stoletje. Rad bi to kasneje podrobneje prikazal — za zdaj pa mora zadostovati opozorilo, da je treba videti razloček med Dunajem in drugimi univerzitetnimi mesti.⁸ V glavnem in prestolnem mestu niso kakršnih koli regionalnih ali lokalnih študij nikoli jemali prav resno — kvečjemu kot začetne vaje, tako rekoč zato, da si se odrinil od roba bazena in splaval. Nazadnje je bilo treba vedno imeti cesarsko in državno zgodovino za edini obdelave vredni predmet. Drugače v Innsbrucku ali Gradcu. Tukaj sta dala Albert Jäger ali A. Luschin von Ebengreuth gotovo tudi za lokalno zgodovino važne pobude. Na drugi strani pa je bila tukaj tudi vrsta institucij, ki končno skoraj vse izvirajo iz stanovskih institucij predmarčne dobe: muzeji in muzejska društva dežel, zgodovinska društva, ki so se deloma iz teh razvila.⁹ V mestih brez univerze so izključno te ustanove omogočile obstanek zgodovinske znanosti in ga tudi naprej vzdrževale — gotovo ne vedno na tistem nivoju, ki bi si ga želeli (posebno čedalje večji pomen »nacionalnega vprašanja« je tukaj igral veliko vlogo), v splošnem pa vendar na upoštevanja vreden način.

Problematičnejše je bilo na Dunaju. Tako blizu cesarjevega dvora se nižjeavstrijskim stanovom nikoli ni posrečilo to, kar se je Štajercem, Koroščem ali Tirolcem. Značilno je, da je bil »Verein für Landeskunde« v Nižji Avstriji ustanovljen šele 1864, torej v ustavnem času. S tem v zvezi je še do danes občutno pomanjkanje objavljenih virov. Medtem ko imajo danes druge avstrijske dežele dosti dobre zbirke listin ali registrov, lahko Nižja Avstrija pokaže le na en sam reven zvezek nižjeavstrijske zbirke listin.¹⁰ Šele 1979 je bil na pobudo vodstva nižjeavstrijskega deželnega arhiva ustanovljen Inštitut za nižjeavstrijsko deželoznanstvo.¹¹ Dunajska univerza se na svojem sedežu ni izkazala kot tak pospeševalac raziskave regionalne zgodovine, kot bi se to moglo na prvi pogled pričakovati. Bila je pač dvorna in državna univerza. In potreben

je bil dolg in boleč proces provincializacije zgodovinske znanosti na dunajski univerzi, da je našla drugo obliko indentifikacije. Ni čudno, da je to bilo sprva in predvsem zelo skromno, Omejitev dunajske zgodovinske znanosti na novo, majhno Avstrijo se je kar zlahka izrodila v drobnjakarsko samoobravnavo. Šele v zadnjem času se prednost prostorske omejenosti pri zgodovinskih raziskavah vse bolj razločno opaža in ta novi pogled vodi do vse bolj intenzivnih kontaktov s tradicionalnimi ustanovami regionalne in lokalne zgodovine, četudi ti novi stiki niso čisto brez problemov. Hkrati se odpira vprašanje vzajemnega vpliva različnih nagibov za regionalno in lokalno zgodovinsko raziskavo. Morda bi bilo najbolje prikazati ta problem na primeru novoustanovljenega inštituta za nižjeavstrijsko deželoznanstvo. Deželna vlada je od tega inštituta precej odkrito zahtevala krepitev deželne zavesti, torej postavljala nalogo, ki se povsem giblje v okvirih tradicije regionalnega zgodovinopisja. (Seveda gre za specifični nižjeavstrijski problem: Nižjeavstrijci, ki so se čutili za »Avstrijce« brez pridevka, niso razvijali tako močne deželne zavesti kot Štajerci, Tirolci ali tudi Zgornjeavstrijci).¹² Vodstvo inštituta pa vidi svoje glavne naloge v tem, da dokonča oziroma na novo izda staro nižjeavstrijsko deželno topografijo, da bibliografsko obdela različno gradivo in da smotno razišče predvsem agrarno in obrtno strukturo dežele. Če in kolikor more prikaz posebnosti in dosežkov na teh področjih krepiti deželno zavest, bržkone ne bo prišlo do konflikta glede cilja. V načrtovanju pa se jasno pojavlja prizadevanje pridobiti tudi strukturne, medregionalno primerljive dosežke. Tako v znanstvenem svetu kot pri posameznih projektih tesno sodelujejo z ustreznimi univerzitetnimi ustanovami.

Dunajska univerza ima razen z deželo Nižjo Avstrijo opravka še z deželo Dunajem (Land Wien). Tudi z nosilci zgodovinske znanosti pri deželi Dunaj, predvsem z zgodovinskim društvom, povezanim predvsem z mestnim arhivom, obstajajo tesni stiki, ki se na primer kažejo v načrtih za novo serijo velike »Zgodovine mesta Dunaja«.¹³

Kakor se je torej vzajemno razumevanje med univerzo in lokalno zgodovino na Dunaju očitno povečalo, tako velja gotovo isto tudi za novi ali obnovljeni univerzitetni mesti Salzburg in Linz. Nasprotno pa kar ni moč ugotoviti kake razgibane udeležbe celovških univerzitetnih zgodovinarjev pri domačih institucijah, ki imajo bogato tradicijo. Očitno je v območjih, kjer je prvotni nagib za raziskavo regionalne zgodovine, zaostren z nacionalističnimi poudarki, še zelo močan, pre-

hod k objektiviziranemu strukturnemu pristopku težaven.

Za tako stanje avstrijske zgodovinske znanosti je vseskozi značilen strah pred primerjalnimi študijami, pa čeprav le znotraj same Avstrije. Regionana ali lokalna raziskava je skrajno specializirana, univerzitetna pa ali sledi tej specializaciji ali pa se usmerja na vprašanja, ki so »nad« tem spektrom. Primerjalne študije o takšnih temah, s katerimi se po navadi ukvarja lokalni specialist, morajo zato računati z zgoščenim nezaupanjem. Tipičen primer takih razmer utegne biti dejstvo, da so študije, ki jih je spodbudil in vodil Michael Mitterauer o strukturi zemljiškega gospostva in oblikovanju stanov, torej študije, ki so seveda segle globoko v »notranje zadeve« regionalnih raziskovalcev, naletele sicer v mednarodnem merilu na odlične kritike, medtem ko so se domače gibale med nezaupanjem in odklonitvijo, da, bile so celo osebno žaljive.¹⁴ Tukaj so očitno tudi znanstveniki, ki se sicer osebno ne identificirajo več s takimi predznanstvenimi prijemi, zavzeli lokalno in deželno-patriotično stališče, ki šteje primerjalno raziskovanje zapletenih in že skozi več generacij nerešenih regionalnih vprašanj za grozansko ošabnost univerze ali glavnega mesta. To nezaupanje je bilo tem večje zaradi pozitivistične dediščine, o kateri je bilo že govora.

Ali so te fragmentarne opazke dale pregled »uspehov in problemov« avstrijske regionalne in lokalne zgodovine? Morda bi nekateri kvantitativni podatki ta pregled lahko dopolnili in olajšali sodbo na podlagi lastnega opazovanja.

V avstrijskih deželah ne obstajajo le številne prizadevne lokalnozgodovinske organizacije (tako zlasti v mestih Krems, Wels ali Beljak — da se omejimo le na mesta, ki niso glavna mesta dežele), temveč je še več organizacij na bazi dežele (pri tem namenoma izpuščam srednjo raven — to je območje, kot so Waldviertel in podobno): Dve deželi imata svoje inštitute za deželoznanstvo (Zgornja Avstrija nekako od leta 1960, Nižja Avstrija od 1979). Vse dežele imajo zgodovinska ali deželnoznanstvena društva, deloma še v zvezi z muzejskimi ustanovami (npr. Innsbruck). Časopisi in periodične publikacije obstajajo v obilnem številu in zajemajo vsaka vso deželo: tri v Nižji Avstriji, tri v Zgornji Avstriji, tri na Štajarskem, po dve na Dunaju, na Koroškem in Salzburškem, po ena na Tirolskem in Predarlskem. Poleg tega obstajajo tekoče periodične publikacije Gradca in Linza, in kot nekaj posebnega list, ki ga izdaja samostan (Chorherrenstift) Klosterneuburg pri Dunaju. Redni časopisi izhajajo v Belja-

ku, Welsu, Kremsu, manj redni pa npr. v Steyerju in St. Pöltnu. Znanstvene serije obstajajo na Tirolskem (Schlern-Schriften z več kot 300 zvezki), v Zgornji Avstriji (doslej 17 zvezkov), Nižji Avstriji (okrog 20 zvezkov), na Štajarskem (sedem ali osem zvezkov). Možnosti za lokalno ali regionalno zgodovinsko udejstvovanje so torej zelo velike — vsekakor so veliko bolj številne kot avstrijski zgodovinski časopisi nadregionalnega značaja. Takšna sta pravzaprav le dva, ki kajpak dajeta le dokaj omejen izsek iz spektra zgodovinske znanosti.¹⁵

Čeprav zaključne pripombe o razmerju med naporu in dosežki v avstrijski lokalni in regionalni zgodovini dajejo misliti, pa je vendar treba pribiti tole: odločilni in perspektivni prispevki k zgodovinski znanosti v zadnjih petdesetih letih niso prihajali od »velike« zgodovine, temveč so jih dali tisti raziskovalci, ki so svoje rezultate dosegli na podlagi težavnih regionalnih študij. Pred več kot petdesetimi leti je Otto Brunner postavil temeljni kamen svojemu, za vso medievistiko pomembnemu delu s knjigo regionalno-zgodovinskega značaja. Takrat so izšle »Die Finanzen der Stadt Wien«.¹⁶ In če danes iščemo na dunajski univerzi tisto mesto, ki res uživa mednarodno priznanje, potem to ni več s tradicijami bogati »Institut für österreichische Geschichtsforschung«, temveč vso Evropo zajemajoči raziskovalni projekt Michaela Mitterauerja »O strukturnih spremembah v družini«, v kateri se stekajo tudi neštete posamične raziskave vasi in mest v vsej Evropi.¹⁷ Z računalniško obdelavo statusov animarum iz 17. do 19. stol., s spraševanjem ljudi in z obdelavo matičnih knjig, urbarjev itd. se tu za majhna območja — fare in njihove dele — dokopljejo do strukturnih elementov splošnega pomena.¹⁸

Brez pretiravanja smemo končno opozoriti še na to, da so tudi raziskave zgodovine delavskega gibanja s takimi regionalnimi študijami stopile dobršen korak naprej in da se šele s tem premaguje pičlost del o zgodovini idej in organizacij, kakršna je skozi desetletja vladala v Avstriji.

OPOMBE

1. Benedikt Bilgeri, *Geschichte Vorarlbergs*, zv. 1: Vom freien Rätien zum Staat der Montforter (že ta podnaslov je nesmiseln skupek anahronizmov, ki jih je moč izvajati le iz neke ideologije), 1971, zv. 2: Bayern, Habsburg, Schweiz — Selbstbehauptung (!), 1974, zv. 3: Ständemacht, Gemeiner Mann — Emser und Habsburgem, 1977 — 2. Eduard Stepan, Hg. Das Waldviertel. 7 zv. 1937. — 3. Otto Brunner, *Die geschichtliche Stel-*

lung der Städte Krems und Stein, v: Krems und Stein, Festschrift zum 950-jährigen Stadtjubiläum, Krems an der Donau 1948 (urednik: Otto Brunner). — 4. Alois Zauner, Vöcklabruck und der Attergau. Stadt und Grundherrschaft in Oberösterreich bis 1620 (Forschungen zur Geschichte Oberösterreichs 12, Linz 1971). — 5. Lutz K. Beker, The Stem Family and the Development Cycle of the Peasant Household: An 18th Century Austrian Example (American Historical Review 77, 1972). Cf. Sigrid Khera, Kin Ties and Social Interaction in an Austrian Peasant Village with Devided Land Inheritance (Behaviour Science Notes 7, 1972, 349—65) in Khera, Social Stratification and Land Inheritance among Austrian Peasants (American Anthropologist 75, 1973, 814—823). — 6. Jean Paul Lehnert, Die Pfarre Stockerau im 17. und 18. Jahrhundert. Erste Resultate einer demographischen Studie, v: Heimold Helczmanovski, Hg., Beiträge zur Bevölkerungs- und Sozialgeschichte Österreichs, Wien 1973, 373 sl. — 7. Michael Mitterauer — Reinhard Sieder Vom Patriarchat zur Partnerschaft, München 1980; Michael Mitterauer, Grundtypen alteuropäischen Sozialformen. Haus und Gemeinde in vorindustriellen Gesellschaften (Kultur und Gesellschaft. Neue histor. Forschungen hrsg. v. R. v. Dülmen, 5), Stuttgart-Bad Cannstatt, 1979 (vsi ti zbrani zapisi obravnavajo splošne probleme na avstrijskih lokalnih zgledih); Michael Mitterauer, Familienformen und Illegitimität in ländlichen Gebieten Österreichs (Archiv für Sozialgeschichte XIX, 1979, 123—188) — poslednji prispevek je bil izdelan na primeru same koroške regije. — 8. Karl Lechner, 100 Jahre »Verein für Landeskunde von Niederösterreich und Wien« im Rahmen wissenschaftlich-landeskundlicher Bestrebungen seit Ende des 18. Jahrhunderts, Wien, 1964, posebej 116 sl. — 9. Cf. Alphons Lhotsky, Österreichische Historiographie, Wien, 1962, 209 sl. in Lechner, 100 Jahre... (cit. v op. 8), 26 sl. — 10. Urkundebuch des Chorherrenstiftes St. Pölten (Niederösterreichisches Urkundebuch 1), 1891 in 1901. — 11. Predstavniki je univ. doc. dr. Hellmuth Feigl, znan po svoji knjigi o nižje-avstrijskem zemljiškem gospodstvu v novem veku. — 12. Pisec se je kot član inštitutovega kuratorija udeležil ustanovne seje in lahko velja za avtentično pričjo izjav, ki so na to merile. — 13. Monumentalna »stara vrsta« (izhajala je od 1897 naprej) je segala do 1740. V novi vrsti je doslej izšlo nekaj umetnostnozgodovinskih zvezkov, zvezki, namenjeni gospodarstvu, politični in družbeni zgodovini, so še v pripravi. Delo na zgodovini mesta Dunaja vodi Felix Czeike, upravnik dunajskega muzeja in deželnega arhiva. —

14. Michael Mitterauer, Hg., Herrschaftsstruktur und Ständebildung. Beiträge zur Typologie der österreichischen Länder aus ihren mittelalterlichen Grundlagen, 3 zv., Wien 1973. — Diskusija predvsem v deželoznanskih organih, pozitivne recenzije predvsem v mednarodnih revijah. — 15. K ustanovam: Lechner, kot v op. 8, dalje Festschrift 150 Jahre Joanneum, Graz 1969; Josef Schwerdfeger, Die historischen Vereine Wiens 1848—1908, Wien 1908. Poglavitna periodika: Dunaj: Wiener Geschichtsblätter (od 1945), Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien (v tej obliki od 1939, predhodnik od 1919); Nižja Avstrija: Jahrbuch für Landeskunde, Nova vrsta od 1902 (prej Blätter für Landeskunde od 1867), Unsere Heimat (od 1928, je naslednica »Monatsblätter«, ki so izhajali od 1902), »nöla«, Mitteilungen aus dem, Niederösterreichischen Landesarchiv (od 1977); Gornja Avstrija: Jahrbuch des oberösterreichischen Musealvereins (od 1840, pod tem naslovom od 1926). Oberösterreichische Heimatblätter (od 1919, pod tem naslovom od 1947), Mitteilungen des Oberösterreichischen Landesarchives (od 1950); Salzburg: Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde (od 1861), Salzburger Museum Carolino-Augusteum (pod različnimi naslovi od 1850); Tirolska: Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg (pod različnimi naslovi od 1825); Predarlško: Montfort. Zeitschrift für Geschichte. Heimat — und Volkskunde Vorarlbergs (od 1946); Koroška: Carinthia (od 1811, od 1891 ločena od naravoslovnega dela kot Carinthia I), Mitteilungen des Kärntner Landesarchives (od 1965); Štajerska: Zeitschrift des historischen Vereins für Steiermark (od 1906, predhodniki od 1821), Blätter für Heimatkunde (od 1923), Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchives (od 1951); Gradiščansko: Burgenländische Heimatblätter (od 1927, pod tem naslovom od 1932). — 16. Otto Brunner, Die Finanzen der Stadt Wien, Wien 1929. — 17. Prim. op. 7—18. Najboljši primer se mi zdi članek, ki je nastal iz intenzivnega preučevanja dunajskih obratnih in družinskih oblik male obrti v 19. stoletju: Josef Ehmer, Rote Fahne — Blauer Montag. Soziale Bedingungen von Aktions- und Organisationsformen der frühen Wiener Arbeiterbewegung, v: D. Puls, E. P. Thompson etc., Hg., Wahrnehmungsformen und Protestverhalten. Studien zur Lage der Unterschichten im 18. und 19. Jahrhundert (Edition Suhrkamp 948), Frankfurt/Main, 1979, 143 in dalje. Gerald Sprengnagel in Helmut Maderthaner delata zdaj na disertacijah z enakimi cilji na primeru s tradicijami bogatega nižjeavstrijskega ozemlja malih železnih industrij (Waidhofen an der Ybbs).